

УДК 947.7:930.85

Залізник Л.Л.

УКРАЇНА НА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ РОЗДОРІЖЖІ

На основі аналізу історичних фактів автор спростовує старий історичний міф про Україну, як споконвічну частину східнохристиянської цивілізації, серцем якої є Москва. Україна здавна була органічною складовою європейської спільноти і остаточно була поглинена Російською імперією тільки в середині ХХ ст. Всесвітня перемога європейських цінностей не лишає пострадянським країнам альтернативи трансформації у цивілізовані національні держави європейського типу. Орієнтація на Москву безперспективна тому, що "особливий шлях Росії" - це історично збанкрутілий азійський спосіб виробництва, який в принципі не може конкурувати з динамічною ринковою економікою Європи.

На пострадянському просторі архаїчна марксистська концепція стадіальності розвитку людства поступається місцем сучасному цивілізаційному підходу до розуміння всесвітньої історії. Трансформуються, набуваючи сучасного "цивілізаційного" іміджу, і численні історичні міфи, які залишилися в спадщину від старої імперської історіографії. До їх числа належить ніде й ніким не доведене твердження, що Україна споконвіку була частиною східноєвропейської цивілізації, серцем якої є Москва. Останніми роками з'явилася велика кількість статей і навіть книжок, які твердять про нібито незаперечну цивілізаційну орієнтацію України протягом усього її історичного шляху не на Західну Європу, а на Євразію. Однак висновок про споконвічне євразійство українців не такий однозначний, як запевняють автори подібних робіт, бо суперечить історичним фактам. Типовим прикладом такої пострадянської трансформації історичного міфу може бути стаття В. Ларцева "Україна і світова ієрархія країн в ХХІ ст." в газеті "Зеркало недели" за 10 квітня 1999. Її аргументація та висновки досить повно відображають сумнівний характер новомодних концепцій прибічників українського євразійства.

Автор статті скромно зараховує себе до "вчених-суспільствознавців, вільних від марксистських і ліберальних теоретичних догм, які розглядають історичний процес, як боротьбу двох цивілізацій - східної і

західної". Дивує, що "вільні вчені-суспільствознавці" не знають, що батьком милої їх серцю цивілізаційної концепції був саме англійський буржуазний ліберал А.Дж.Тойнбі.

У статті стверджується, що "участь України в науково-технічній гонці безперспективна" тому, що у нас, бачте, замало кваліфікованих фахівців, щоб "скопити на підніжку стрімкого поїзда західної цивілізації". Цікаво, як це вдалося зробити Польщі та Литві? Невже їх інтелектуальний потенціал був набагато вищий за український? На думку В. Ларцева, взагалі не варто прагнути у цивілізоване європейське співтовариство, бо "благополуччя розвинених країн Заходу вже дає збої". Це до болю нагадує стару радянську пісню про загниваючий капіталістичний Захід. Однак доки відсталий буржуазний Захід загнивав, прогресивний радянський Схід згнів і розвалився. А чужий азійському серцю українця західний ринок, виявляється, стихійно відторгається "цілісною і довершеною" тіньовою економікою, яка "користується народною підтримкою" (!?). Але ж ця "всенародна тінь" за своєю суттю є диким ринком. Та що нам їхній цивілізований ринок, якщо маємо свій дикий пострадянський базар!

Розчулює безпосередністю смілива пропозиція поліпшити дуже раціональну західну цивілізацію східним ірраціоналізмом. Нагадаю, що "раціо" означає розум, розбавивши який його протилежністю, автор

має намір додати західній цивілізації "нової вітальної енергії". Особливу пікантність ситуації додає те, що мудрі поради Заходу лунають з історично неспроможного Сходу, який вже не може існувати без "гуманітарки" надто розумного, на його думку, сусіда.

Вдосконаленням Заходу пропонується зайнятися саме Україні. Але чи можемо ми поліпшити європейську цивілізацію, якщо не в змозі навіть "скочити на її підніжку", за словами автора статті. Можемо, стверджує В. Ларцев, хоч процес поліпшення людства і "займе не одне десятиріччя". Адже ми євразійці, в яких "тісно переплелися азійські і європейські риси, з очевидним переважанням перших". Як у незабутнього О.Блока "Да, скифы - мы! Да, азиаты - мы с раскосыми и жадными очами". "І що б сьогодні не говорили доморощені єврофіли, з перших своїх кроків народ України йде своїм власним євразійським шляхом розвитку". А це вже зі спадщини князя М.Трубецького, який, щоправда, вважав євразійцями не українців, а росіян з їх особливим шляхом розвитку. Однак автор статті не бачить особливої різниці між українцями та росіянами. Очевидно декларативний стереотип радянської пропаганди про непорушну єдність братніх російського та українського народів дав підстави автору впевнено екстраполювати євразійство перших на других. До того ж в Україні є ліс і степ. Ліс, як відомо, це Європа, а степ, зрозуміла річ, - Азія. Якщо слідувати логіці В.Ларцева, то найбільш європейськими народами будуть евенки, що живуть у сибірській тайзі. Мешканці лісової зони - білоруси, також чисті європейці, і, отже, їм не по дорозі з євразійцями росіянами та українцями. Мабуть, саме тому європейцю О.Лукашенку ніяк не вдається возз'єднатися з євразійською Москвою.

І, звичайно ж, план поліпшення світової цивілізації українцями "с раскосыми и жадными очами" передбачає їх обов'язкове входження в "єдину євразійську державу".

Немає сенсу далі аналізувати неоімперські побудови "вільного від всіляких теоретичних догм вченого-суспільство-

знавця". Зшита на швидку руку з клаптів старих імперських міфів, його схема "облаштування" колишньої Російської імперії одна з багатьох подібних. Вони відображають кризу "російської ідеї", яка в Україні набула хворобливих форм кризи національної самоідентифікації значної частини проросійськи зорієнтованої інтелігенції.

Імперська зверхність та тенденційна упередженість до мови, культури, історії аборигенів колишньої колонії Росії заважає цим людям нормально інтегруватися в українське суспільство. З іншого боку, носії російської національної ідеї в Україні поки що нездатні визнати себе російською діаспорою на землях сусідів, як це сталося з росіянами в Польщі, Литві чи Узбекистані. Адже це суперечить базовим положенням імперського історичного міфу, за яким Київська Русь - невід'ємна частина російської національної історії. Українці ж відокремились від росіян нібито лише зі злої волі татар та поляків, а отже, не мають ніяких прав на незалежне від росіян історичне буття.

Ці фундаментальні елементи російської національної свідомості, разом з катастрофічною втратою Москвою позицій у своїх колишніх колоніях, спричинили різноманітні постімперські неврози в проросійському інтелектуальному середовищі. До них належать численні апокаліпсичні прогнози неминучої і скорої загибелі України, зумовленої розривом з братньою Москвою. І хоча більшість з цих пророкувань збулися з точністю до навпаки, усі верстви проросійськи налаштованих діячів України - від В.Малінковича і В.Гриньова до прогресивних соціалістів партії Н.Вітренко та вірного лєнінця П.Симоненка - вперто вправляються в обіцянках українцям усіляких негараздів. З позицій психоаналізу - це спроба перенести особисту катастрофу національної самоідентифікації на все українське суспільство, відчайдушне намагання видати бажане за дійсне.

Про кризовий стан російської імперської ідеї в Україні свідчить тенденційна алогічність і непереконливість багатьох положень сучасних московоцентричних

політичних концепцій. Це і нав'язлива ідея пояснити всі негаразди сучасного переломного періоду "розривом братерських зв'язків", причому саме з Москвою, а не з Вільнюсом чи Тбілісі; і вперте небажання всупереч історичним фактам визнати державну політику етноциду Петербурга та Москви щодо поневолених народів; і полум'яна ненависть до українського націоналізму з надзвичайною поблажливістю до проявів російського шовінізму; і міф "примусової українізації" Криму, Донецька та Харкова; і нав'язлива ідея світового антиросійського заговору на чолі зі США, Ізраїлем, НАТО. Останнє є симптомом переростання манії імперської величі в манію переслідування. Усі ці ілюзорні страхи та марення російської національної свідомості в Україні є переконливими свідченнями її наростаючої кризи, неминучої в процесі прощання з імперськими ілюзіями.

Росії варто швидше подолати цю хворобливу, постімперську фазу трансформації національної свідомості. Імперське мислення не принесло дивідендів сучасній Росії ні в ближньому, ні в дальньому зарубіжжі. Часті рецидиви імперських амбіцій, не підкріплені реальними можливостями пострадянської Російської Федерації, сформували вздовж російських кордонів смугу держав, які не тільки не довіряють колишньому "старшому брату", а іноді взагалі вороже налаштовані до нього (Чечня). Не є винятком з цього правила і Білорусь, демонстративний союз з якою набирає дедалі чіткіших обрисів короткотривалої пропагандистської акції. До речі, остання дуже повчальна для деяких політиків України, які ще плекають марні ілюзії щодо подальшої цивілізаційної орієнтації на Москву, конкретним проявом якої є безнадійні спроби відновлення СРСР.

Класичним прикладом кризи імперської "російської ідеї" є і згадані утопічні фантазії на євразійську тему, які до того ж свідчать про пострадянську міфологізацію історії Східної Європи. На жаль, в полоні старих імперських міфів перебуває не тільки значна частина істориків пострадянських країн, але й Західної Європи. Адже про минуле сходу

континенту вони дізнавалися з книг офіційних істориків Російської імперії. Серед таких розхожих імперських міфів є ніким не доведене твердження про Україну як споконвічну органічну частину східно-європейської цивілізації. Навпаки, історичні факти переконливо свідчать, що опинилися ми в очолюваній Москвою євразійській спільноті зовсім недавно і далеко не з власної волі.

Стадіальна або формаційна концепція світової історії склалася в ХІХ ст. не без участі К.Маркса, а тому законсервувалася в Східній Європі аж до розпаду СРСР. На її формування вплинув популярний тоді еволюціонізм, який в свою чергу склався під могутнім впливом досягнень біології і, насамперед, видатного відкриття Ч.Дарвіна. Принцип еволюції живої природи від найпростіших до складних форм життя був екстрапольований на гуманітарні науки, в тому числі на історію. Остання уявлялася єдиним потоком, в якому все людство неминуче проходило певні стадії розвитку або формації-первіснообщинну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну, комуністичну.

Після робіт О.Шпенглера і А.Тойнбі з середини ХХст. Європа сповідує цивілізаційний підхід до розуміння історичного процесу. Історія бачиться у вигляді паралельно існуючих своєрідних культур або цивілізацій, які народжуються, взаємодіють, породжують дочірні цивілізації і неминуче гинуть: Прихильником і популяризатором цих поглядів в СРСР був відомий історик та етнолог Л.Гумільов.

Протягом останніх років застаріла марксистська концепція стадіальності розвитку людства поступилася місцем сучасному цивілізаційному підходу до всесвітньої історії і на пострадянському просторі. Навіть лідер російських комуністів Г.Зюганов у передмові до своєї нової книги зазначив, що стоїть на позиціях не формаційного, а цивілізаційного підходу до історії людства. Відповідно трансформувався, набуваючи сучасної "цивілізаційної" форми, і ніким не доведений неокolonіальний міф про споконвічне євразійство українців.

За А.Тойнбі та С.Хантингтоном у сучасному світі співіснують сім цивілізацій: японська, китайська, індійська, ісламська, латиноамериканська, східно- та західно-європейська. Остання перемагає конкурентів, бо механізм її функціонування виявився ефективнішим. В його основі лежить приватна власність, що породжує динамічну ринкову економіку і робить виробника економічно незалежним. Останнє зумовлює політичну і духовну свободу людини, що заважає узурпації і концентрації влади, гуманізує суспільство. Виникає європейська демократія з її вищим проявом – парламентаризмом. Західноєвропейські суспільства існують у формі національних держав (Франція, Швеція, Фінляндія, Польща та інші). Ця модель існування виявилася найбільш динамічною, ефективною, комфортною для людини і безпечною для сусідів, чим і пояснюється її поширення в наш час у різних куточках планети.

Західноєвропейська цивілізація постала на руїнах Римської імперії в ранньому середньовіччі. Середньовічна Європа успадкувала римську культуру, право, державну релігію – християнство. На цьому фундаменті у IX-X ст. постають перші справжні держави великих європейських етносів, що входили в зону впливу Римської імперії: іспанців, французів, англійців, німців, чехів, поляків, а також давньоукраїнців-русинів.

Київська Русь за всіма параметрами належала до згаданих ранньосередньовічних держав Європи. Вона виникла вздовж торговельного шляху з Балтії до Сердземномор'я, що являв собою східну частину загальноєвропейської торговельної мережі. На теренах Русі-України поширилась європейська срібна монета динарій, що є переконливим доказом торгово-економічних зв'язків із Заходом. Як свідчать династичні шлюби київських князів, політичні зв'язки Русі були теж спрямовані на Захід. "Тестем Європи" звали Ярослава Мудрого, найближча рідня якого була одружена з членами королівських династій Європи. Прийняття загальноєвропейської релігії

християнства духовно інкорпоровало Київську Русь у європейську культурну спільноту.

Київська Русь була християнською, але не православною державою. Адже розкол християнства на католицизм та православ'я відбувся у пізньому середньовіччі, а намітився ще 1054 р. Тобто сталося це у рік смерті Ярослава Мудрого, після правління якого власне почався занепад Київської Русі з подальшим розпадом на удільні князівства. Однак лідерство в Південній Русі на цей час перебирає Галицько-Волинське князівство, яке було настільки пов'язане з Центральною Європою, що нерідко звалось в європейських хроніках королівством.

У литовсько-польський період XIV-XVIII ст. Україна втратила незалежність, але зберегла тісні зв'язки з Європою. Адже Литва та Польща були периферійно європейськими країнами. Європейська монета ходила в Україні з кінця X ст. до початку XVIII ст., тобто до правління І.Мазепи включно. Це переконливо свідчить про західні зв'язки української економіки протягом розвиненого та пізнього середньовіччя. Сама аграрна колонізація українських степів у XVI-XVIII ст. була спричинена потужним розвитком Європи і зростанням попиту на українське збіжжя та іншу сільськогосподарську продукцію. Вона вивозилася на Захід чумацькими валками через Краків та Гданськ. А чумакування – це оптова торгівля, властива ранньобуржуазній економіці тогочасної Європи.

Буржуазна революція, що прокотилася Європою у XVI-XVII ст., сягнула й України. Дослідники неодноразово відзначали її виразні риси в Хмельниччині. Після козацького повстання середини XVII ст. поміщицьке феодальне землеволодіння поступилося козацькій займанщині, що по суті була примітивною формою приватної власності на землю, яка є основою капіталістичних відносин у Західній Європі.

У козацькі часи Україна була тісно пов'язана з Європою культурними зв'язками. Мистецтво розвивалося під потужним впливом європейського стилю бароко, який

в Україні набув своєрідних форм. Поширилася латина - мова міжнародного спілкування Європи, європейська освіта. За зразками європейських університетів постав перший вищий навчальний заклад Східної Європи - Києво-Могилянська академія.

Насильницький відрив України від Європи розпочав Петро I своєю агресивною політикою державного меркантилізму. Він дозволив вивозити збіжжя з України на Захід лише через Ригу, Петербург і Архангельськ. Українських купців обкладали непосильним митом, тоді як їхні російські колеги, що згоджувалися переїхати до Малоросії, отримували право на безмитну торгівлю. Українці наймали візниками росіян, бо з них на кордоні не брали мита. Паралельно була проведена жорстка грошова реформа, яка остаточно вирвала Східну Україну зі сфери обігу європейської монети та загальноєвропейського ринку.

Такими жорсткими заходами розпочалося втягування України в неринкове, кріпацьке господарство Російської імперії. Разом з тим, видатний український історик та економіст О.Оглоблін переконливо показав, що українська економіка лишалася інкорпорованою в європейську не тільки у XVIII, XIX, а навіть на початку XX ст., аж до приходу до влади більшовиків.

Сумними віхами поглинення України деспотичною імперією є скасування Гетьманщини 1764 р., знищення Січі 1775 р., введення кріпацтва 1783 р., переведення освіти, друкарства та церковної служби на російську мову. Символом поневолення Східної України Росією можна вважати імператорський указ 1801 р. про заборону будівництва церков у "малоросійському стилі", тобто в стилі козацького бароко. Разом з тим, Західна Україна, і перш за все Галичина, входила до складу європейських держав аж до середини XX ст. Спочатку це була Австро-Угорщина, а у міжвоєнний період Польща. Незважаючи на відсутність державного суверенітету, національний гніт, Галичина зберегла тісні культурні та економічні зв'язки з Європою. Завдяки незрівнянно вищому рівню громадянських

свобод в Галичині, порівняно з Східною Україною, галичани зберегли національну українську свідомість. Її не вдалося знищити навіть жорстокими репресіями проти свідомих українців Галичини, що протягом половини сторіччя проводила Москва після загарбання Західної України 1939 р. Європейська національна свідомість галичан стала могутнім катализатором національно-визвольних змагань українців в наш час.

Отже, Україна остаточно була поглинена східноєвропейською цивілізацією, яку уособлювала Російська імперія та її прямий спадкоємець СРСР, лише в середині XX ст. з приєднанням Галичини до СРСР.

Якщо західноєвропейська цивілізація почала формуватися тисячу п'ятсот років тому в ранньому середньовіччі і базувалася на ринковому європейському виробництві, то східноєвропейська значно молодша. В її основі лежав неринковий азійський спосіб виробництва, що, за К.Марксом, не визнавав приватної власності. Нединамічна економіка, яка базувалася на примусовій праці, створювала передумови для відставання, стагнації та неминучого краху суспільств, що на ньому базувалися.

Азійський спосіб виробництва з відповідним йому деспотичним державним устроєм закорінився у Східній Європі лише в XIV - XV ст. з формуванням Московської централізованої держави. Певні передумови для цього були ще за Київської Русі у формі запозиченого з Візантії цезаропапізму, що робив духовну владу залежною від князя. Однак справжні азійські порядки принесли татари з Китаю. Московське князівство фактично формувалося як улус Золотої Орди. В моду увійшли татарська мова та одяг, знать переходила у мусульманство. Державний устрій (адміністрація, військо, митниця, пошта, грошова система) копіювалися із золотоординського. Навіть терміни "таможня", "казначейство", "ямська" служба, "деньги" - тюрського походження. Поширилася татарська технологія карбування монети, відповідні грошові номінали (алтин, деньга). На ранніх московських монетах XIV - XV ст. присутні татарські

написи. Запозичена з Орди грошова система функціонувала в Московській державі з XIV до початку XVIII ст., коли Петро I європейзував монетну систему Росії, насильно поширивши її на Україну.

Образний опис становлення московської деспотії східного типу під впливом Золотої Орди дав російський філософ Г. Федотов у праці "Росія та свобода": "В самій Московській землі вводяться татарські порядки в управлінні, суді, збиранні данини. Не ззовні, а зсередини татарська стихія оволодіває душею Русі, просочується у плоть і кров. У XV ст. тисячі хрещених і нехрещених татар йшли на службу до московського князя, вливаючись у ряди служилих людей, майбутнього дворянства, заражаючи його східними поняттями та степовим побутом. Саме збирання земель відбувалося східними методами. Знімався весь верхній шар людності і вивозився до Москви, замінюючись прийшлими служивими людьми. Без винятку викорчувувалися всі місцеві традиції... Кріпосна неволя стала повсюдною саме тоді, коли вона відмирала на Заході. Рабство диктувалося не примхами володарів, а новим національним завданням: створення імперії на злиденному економічному ґрунті. Тільки крайньою напругою, залізною дисципліною могла існувати ця злиденна, варварська, безкінечно розростаюча держава".

Неефективна примусова економіка прирєкла державу на стагнацію і експансію на її територію більш динамічної західної спільноти. Захист від "нечестивого латинства" шляхом самоізоляції лише поглибив кризу Московського царства в XVI - XVII ст. "Прорубування вікна в Європу" Петром I було фактичним визнанням переваг Заходу, першою стратегічною поразкою східноєвропейської цивілізації у протистоянні Заходу. Протягом XVIII - XIX ст. західні новації і перш за все капіталістичне виробництво поступово витісняють з Росії примусовий азійський тип господарювання. Важливими віхами на цьому шляху було надання Катериною II земельних угідь у довічну власність поміщикам та скасування кріпацтва.

Економіка імперії інтенсивно переходить на європейські рейки після звільнення селян 1861 р. і створення ринку робочої сили. Причому особливо успішно це відбувається в Україні, де ще збереглися навички приватного ринкового господарювання. Засновані Петром I на кріпацькій праці уральські заводи занепадають, а на півдні України виникає нова промисловість, що ґрунтувалася на найманій праці, ринкових відносинах, передових технологіях, західних інвестиціях.

Остаточну перемогу Європи над азійською спадщиною Росії знаменувала буржуазна революція лютого 1917р. Наступ капіталістичної економіки привів до розпаду несумісного з ним імперського устрою і спроб побудови колишніми поневоленими народами власних незалежних держав за європейським національним принципом. Жовтневий переворот фактично був потужною реакцією традиційної російської православної свідомості на економічну, культурну, ідеологічну експансію Заходу. Європейська ринкова економіка була знищена разом з її носіями - капіталістами, нащадками азійської традиції. Росія одразу повернулася до органічно властивих їй традицій азійської деспотії, нормальною формою існування якої в усі часи була мілітарізована імперія.

"В комиссарах дух самодероисавья,

Взрывы революции в царях..", —

писав 1918 р. російський поет українського походження М. Волошин.

Більшовики врятували імперію від остаточної загибелі шляхом нищення прогресивної ринкової економіки разом з її носіями. "Знищивши буржуазію як клас", вони повернулися до споконвіку властивого Росії позаекономічного примусу до праці. Більшовики не змогли протиставити перевагам західної цивілізації нічого кращого як самоізоляцію ("залізна завіса"), тотальне насильство та запозичення західних новацій (марксизм, індустриальне виробництво, масове копіювання передових західних технологій та взірців техніки і зброї). Зрозуміло, що все це лише відсрочило на короткий термін неминучу загибель тоталітарної деспотичної наддержави.

За брежнєвської доби економіка "розвиненого соціалізму" вже була не в змозі прогнати країну, яка існувала за рахунок демпінгового продажу величезної кількості сибірської нафти та газу. Падіння світових цін на енергоносії в середині 80-х років змусило М.Горбачова шукати порятунку гинучої неефективної системи в її перебудові. Є.Гайдар та його команда запропонували Москві припинити ділитися доходами від продажу енергоносіїв з національними республіками. В такий спосіб передбачалося вивести з кризи лише Росію, в сфері економічного впливу якої на неокolonіальних засадах повинні були лишитися її колишні колонії. Так, величезний нафтокомплекс Сибіру, який будували спільними зусиллями усі народи СРСР, в тому числі й Україна, почав працювати винятково на Москву. Однак імперська система виявилась настільки неефективною, що прибутків з продажу нафти та газу не вистачило навіть на підтримку існування Російської Федерації. Нове падіння світових цін на енергоносії спровокувало черговий крах фінансової системи Росії і призвело до сучасного етапу розвалу решток імперської системи.

Отже, розпад імперського устрою Радянського Союзу - це закономірний процес неминучої загибелі неефективної в сучасних умовах через несумісність з ринковою економікою, надцентралізованої державної системи імперського типу, побудованої на примусовому азійському способі виробництва. Людство за свою історію багато разів спостерігало загибель різних імперій. Закономірними є і всі деструктивні процеси, що супроводжують розпад супердержави. Подолання кризових явищ та стабілізація на постімперських просторах залежить від успіхів державного будівництва народами, що здобули незалежність. Провідна роль у цій справі належить національній еліті.

Кожна нація має складну внутрішню структуру. Її тіло - це народні маси, пасивні носії етнічних традицій. Спілкуючись рідною мовою і зберігаючи культурні традиції, вони не в змозі активно стверджувати і захищати національні інтереси. Цю функцію виконує

національна еліта - активна і свідомою частиною лідерів та організаторів (інтелектуали, державні діячі, військові). Інтелектуали - це голова нації, яка продукує і стверджує національну (державницьку) ідею. Найбільш численною і активною частиною національної еліти є державна адміністрація та офіцерство. Це, образно кажучи, руки нації, що організують життя і самозахист народу, очолюють економічну, політичну, дипломатичну та військову боротьбу за його інтереси.

Відсутність власної національної еліти позбавляє народ можливості самоорганізуватися, створити свою державу, що є необхідною умовою нормального, цивілізованого існування в сучасному світі. Не маючи власної держави, народ вимушений жити в державі сусідів у колоніальному статусі "молодшого брата". Тоді ним керує не національна еліта, а призначена імперською метрополією провінційна адміністрація. Зрозуміло, що її функція не захищати інтереси поневоленого народу, а спрямовувати його на службу імперській метрополії.

Так, лідер Радянської України В.Щербицький робив великі зусилля для згорання української нафто- та газодобувної промисловості, а великі кошти українського державного бюджету направляв на економічний розвиток сибірського регіону Росії. З його благословення українські хлопці гинули, завойовуючи для Великої Росії Афганістан,¹ де Україна не має власних геополітичних інтересів. Саме за В.Щербицького тисячі українських шкіл були переведені на російську мову навчання, а всілякі виступи проти колоніального статусу свідомих українців жорстоко придушувались. Отже, державна еліта Радянської України не була національною, бо фактично відстоювала інтереси Росії в Україні.

Значна частина сучасної пострадянської еліти зберегла стару провінційно-імперську, московоцентричну ментальність. У білоруських державних структурах вона навіть зараз займає панівне становище. Як наслідок, зраджуються економічні інтереси

білорусів на користь російського бізнесу. Останній приватизував білоруський нафтокомплекс та найбільш цінні підприємства. Білоруські митниці контролюють росіяни, заробляючи гроші не для Мінська, а для Москви. В політичній сфері склалася абсурдна ситуація, коли всенародно обраний лідер колишньої колонії Москви робить більше зусиль для повернення власного народу в колоніальне ярмо, ніж навіть колишня імперська метрополія.

Серед української еліти зберігається хитка рівновага між старою провінційно-імперською, пострадянською та новою національною. Саме ці дві реальні політичні сили борються між собою за контроль над Україною. Отже, єдиний суттєвий показник, що визначає політичний спектр сучасної України - це ставлення до незалежної Української держави, а не належність до часто формальних фракцій комуністів, соціалістів, РУХу, зелених, партії влади тощо. Український парламент розділений на два непримиренні табори - противників та прибічників незалежності. Останні представлені трьома головними різновидами: націонал-демократи (РУХ, УРП, християнські демократи), праві (КУН, УНСО) та численна партія влади, представники якої економічно зацікавлені в незалежній Україні.

Противників незалежності навіть не можна вважати українськими політичними течіями. Фактично, вони представники російської політичної думки, оскільки відстоюють інтереси Росії в Україні. Стрижнем їх програми є збереження колоніальної залежності України від імперської Москви. Ця позиція визначальна для обох основних проімперських політичних напрямів в нашій країні - червоних та біло-синьо-червоних. Українські ліві, визнавши приватну власність, ринкову капіталістичну економіку з експлуатацією буржуазією найманих робітників, фактично відмовились від фундаментальних положень марксизму. Разом з тим, вони затято вимагають відновлення "єдиної та неділимої", відстоюючи весь набір неоімперських стереотипів: єдиний економічний, інфор-

мативний та культурний простір, військово-політичний союз, державність російської мови на землях колишніх колоній Росії тощо. Тобто українські комуністи разом з різноманітними соціалістами виявилися більшими прибічниками російського імперіалізму, ніж комуністичних ідей КМаркса та В. Леніна. Та інакше і не могло бути. Адже, на думку видатного російського філософа М.Бердяєва, більшовизм - це російський імперіалізм ХХ ст.

Народи, що не зазнали такого тривалого і потужного тиску деспотичної держави, як білоруси чи українці, досить успішно долають негаразди перехідного періоду від радянського минулого до національної держави європейського типу. їхня національна еліта, що відстоює інтереси власного народу, не була знищена такою мірою як українська. Тому відродження незалежних Чехії, Угорщини, Польщі, Литви, Естонії відбувається швидше, ніж України.

Нестача національно свідомих державних кадрів змусила залишити біля державного керма стару провінційно-імперську бюрократію, частина якої і не думає захищати інтереси України. Злам нелюдської репресивної машини з тотальним контролем ЦК та КДБ над всім суспільством розв'язав руки старим радянським кадрам, яка сповна проявила свою злочинську натуру. Не вина, а біда сучасної України в тому, що катастрофічно не вистачає свідомих управлінців, які б замінили на державних посадах злочинувате пострадянське чиновництво.

Чому не можна було з самого початку відсторонити їх від державного управління, як це зробили чехи, угорці, поляки та литовці? По-перше, тому що в сучасній Україні поки що немає ким замінити стару бюрократію. По-друге, відсторонення від посад такої чисельної і могутньої верстви сучасної України як пострадянський бюрократичний та військовий апарат могло б дестабілізувати все українське суспільство і привести до громадянської війни. Великий державник і патріот України, фундатор українського націоналізму В.Липинський писав, що незалежна Україна можлива лише тоді, коли вона буде вигідною для пострадянської

української бюрократії. Історія свідчить, що в усі часи держави будували не стільки полум'яні ідеалісти, як меркантильні чиновники. Так що, чим чисельніша так звана партія влади України, що економічно зацікавлена в українській незалежності, тим стабільнішою буде Українська держава. Зрозуміло, що, будуючи європейську Україну, бюрократія не повинна бути кримінальною, а керуватися цивілізованими нормами поведінки.

Підводячи підсумок, зазначимо, що протягом усієї історії Україна була органічною частиною європейської цивілізації. Її зв'язки з євразійською Росією не є природними, давніми і об'єктивно зумовленими геополітичною позицією України на карті Європи. Її насильницька переорієнтація з європейського Заходу на деспотичний Схід сталася протягом останніх століть за доби найбільшої експансії російського імперіалізму. Україна (як і Білорусь, Молдова, Литва, Латвія, Естонія) через свою невдалу геополітичну позицію опинилися у прифронтовій смузі зіткнення західно- та східноєвропейської цивілізацій. З пізнього середньовіччя на їхніх теренах точилися міжцивілізаційні збройні конфлікти - столітні російсько-польські війни, походи на схід Наполеона, німців 1914 та 1941 рр., російська експансія на Захід за Петра I, Катерини II, Сталіна. Народи цивілізаційного порубіжжя не тільки втрачали державність, а й були вимушені постійно боротися проти асиміляції за власну етнічну ідентичність.

Внаслідок цих несприятливих обставин Україна протягом останніх століть була брутально відірвана від європейської спільноти і загарбана Російською імперією. Однак сталося це досить пізно, а саме в середині ХХ ст. з поглиненням радянською імперією Галичини.

Разом з тим, рештки європейської приватновласницької індивідуалістичної ментальності збереглися в українському соціумі навіть у несприятливі для нього радянські часи. Зрозуміло, що в умовах деспотичної імперії азійського типу, побудованої на засадах тотального ігнору-

вання будь-яких інтересів особистості, індивідуалізм українців дисонував самому духові суспільства. В процесі протистояння з традиційним для Російської імперії общинним колективізмом, що в ХХ ст. набув радикальних колгоспно-більшовицьких форм, відбулася дискредитація породженої приватною власністю індивідуалістичної свідомості українців. Згадайте образливі характеристики українця, для якого "своя сорочка ближча до тіла", "хата скраю", який "як не з'їсть, то понадкушує"... Подібний процес дискредитації індивідуалістичного мислення відбувався і в інших країнах цивілізаційного порубіжжя, які були брутально відірвані від Європи і загарбані деспотичною імперією. Достатньо згадати розтиражований радянським кінематографом образ естонця як "чухонської жили".

Однак приватновласницький за походженням індивідуалізм європейця це не тільки і не стільки байдужість до оточуючих, самоізоляція, жадоба та самообмеженість, а й самоповага, економічна і духовна самодостатність особистості, відповідальність за себе, сім'ю і суспільство, підприємливість. Все це стало важливою передумовою динамічності, ефективності спрямованої обличчям до людини західноєвропейської цивілізації порівняно зі східноєвропейською, в якій інтереси особистості традиційно ігнорувалися.

У наш час, у зв'язку з перемогою в усьому світі європейських принципів організації суспільства, перед Україною стоїть проблема повернення в лоно європейської цивілізації. Визначальну роль в трансформації колишніх колоній Москви у цивілізовані європейські країни належить державній еліті.

На думку С.Хантингтона, враховуючи переконливі переваги європейських цінностей, найраціональнішим кроком з боку політичних еліт країн пострадянського простору була б спроба "скочити на підніжку поїзда переможної Європи", як це зробили Угорщина, Чехія, Польща, Литва, Естонія. Другим шляхом безнадійного протистояння Заходу пішов президент Білорусі О.Лукашенко. Цей

ризикований вибір вимагає від правлячої еліти країни здійснити дві неможливі речі: відмовитися від вестернізації і протиставити їй ефективну альтернативу. Однак, поки що людство не знає реальних альтернатив ефективній ринковій економіці європейського типу, що ґрунтується на приватній власності та демократичному парламентаризмі з розподілом влади. "Ті країни, які не хочуть, чи не можуть, приєднатися до Заходу, мають конкурувати з ним, нарощуючи власну економічну, військову та політичну потугу", - писав С.Хантингтон. Однак у зазначених сферах ні Білорусь, ні навіть Росія нічого не можуть протиставити західноєвропейському світу. Адже крах СРСР, як відомо, стався саме внаслідок повної поразки в змаганнях із Заходом в царинах економіки, озброєння, політики та ідеології.

Отже, для України немає реальної альтернативи входженню в європейську сім'ю народів і трансформації у національну державу європейського зразка. Адже сучасній Європі властивий саме національний принцип державотворення, що повинна збагнути державна еліта нових пострадянських країн.

Там, де колоніальну еліту, що служила метрополії, змінила національна, яка представляє інтереси своєї країни, спостері-

гається вихід з кризи (Угорщина, Чехія, Польща, Литва, Естонія). В Білорусі продовжує панувати промосковська колоніальна адміністрація. В Україні маємо хитку рівновагу між національною та московоцентричною пострадянською елітами.

Перемога останньої з її орієнтацією на Москву небезпечна з двох причин. По-перше, розпад Російської імперії не завершився, оскільки Російська Федерація утримує в єдиній централізованій державі багато різних народів, тобто фактично має імперський устрій. Лев Гумільов передрікав, що при її розпаді від Москви відійдуть не тільки національні республіки, а можуть утворитися кілька нових російськомовних етносів: далекосхідний, західносибірський, козацький Передкавказзя.

По-друге, "особливий шлях Росії" - це безперспективний азійський спосіб виробництва, що не може протистояти ринковому європейському. Фантазії на євразійську тему з орієнтацією на Китай, Японію, Південну Корею абсурдні. Адже східне економічне диво - це прямий результат закорінення західного капіталістичного виробництва на азійському ґрунті. Тому для пострадянських країн немає альтернативи руху в бік цивілізованих країн Західної Європи. В цьому запорука незалежності України.

Leonid Zalizniak

UKRAINE IS AT THE CIVILIZATION CROSS-ROADS

On the base of historic facts author refutes an old historic myth about Ukraine, as primordial part of Eastern Europe civilization, the heart of which is Moscow. During the long time Ukraine was organic part of European community and definitively had been occupied by Russian empire only in the middle of XX century. After victory of European values in the world the post soviet countries has not alternative for transformation into civilized national states of European type. Moscow orientation has no historic perspective because of its noneffective economy of Asia type which in principle can not compete with dynamic market Europe economy.